

ДІЯЛЬНІСТЬ ДІЛЬНИЧИХ ІНСПЕКТОРІВ МІЛІЦІЇ В СИСТЕМІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ СІМЕЙНО-ПОБУТОВИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Традиційно в кримінології розрізняють два рівні попередження злочинності – загальносоціальне і спеціально-кримінологічне. Оскільки сімейно-побутова насильницька злочинність, – явище соціальне, при її попередженні перевага повинна віддаватися перспективним загальносоціальним заходам. Кінцевою метою останніх є усунення детермінант насильницьких злочинів проти життя і здоров'я особи [6, с. 27], до яких входять: а) поліпшення економічного добробуту сім'ї; б) постійна фінансова підтримка і створення пільгового режиму для молодих та малозабезпечених сімей; в) значне покращання побутових умов і вдосконалення сфери побутового обслуговування; г) надійний соціально-правовий захист цього інституту; д) надання кваліфікованої психолого-педагогічної та медичної допомоги; е) боротьба з алкоголізацією й наркотизацією членів сім'ї; є) організаційне вдосконалення форм дозвілля й відпочинку тощо.

Здійснення загальносоціальних заходів створює необхідні умови для спеціально-кримінологічного запобігання насильницької злочинності, головна мета якого – не допустити потенційних злочинів на різних етапах їх кримінального формування [1, с. 7]. Виконання даного рівня попередження покладено на систему правоохоронних органів внутрішніх справ МВС України, і зокрема, на службу дільничих інспекторів міліції. Саме вони сьогодні несуть на своїх плечах важкий тягар клопітної повсякденної роботи по своєчасному виявленню, нейтралізації і розв'язанню всіма наявними в їх арсеналі силами й засобами конфліктно-сімейних криміногенних ситуацій, які без стороннього втручання переростають у вчинення тяжких насильницьких злочинів. Знання своєї адміністративної дільниці й контингенту громадян, які на ній проживають, контролювання оперативної обстановки, уміння професійно розв'язувати гострі сімейно-побутові конфлікти, висока моральність, психолого-педагогічний підхід у роботі – запорука результативності попередження вказаної категорії злочинів.

З метою вивчення ефективності локальної системи запобігання навмисних убивств і нанесення членам сім'ї тяжких тілесних ушкоджень на сімейно-побутовому ґрунті автором цієї статті за спеціально розробленою анкетною було

проведено анонімне анкетування 130 дільничних інспекторів міліції на території м. Харкова й області. Сподіватися на позитивні результати у проведенні попередження тяжких сімейно-побутових насильницьких злочинів можливо за умови високого професіоналізму, наявності відповідного життєвого досвіду суб'єкта профілактики. Неабияку роль відіграє і його стаж роботи на цій посаді. За нашими даними серед проанкетованих переважна більшість дільничних інспекторів має стаж роботи від 5 до 10 років (47,5%). Найбільш досвідчені працівники, які працюють понад 10 років, становлять близько 13%. Проте останнім часом спостерігається стійка тенденція до омолодження особового складу: дільничних інспекторів, стаж роботи яких не перевищує 5 років, нараховується 39,5%.

Швидкозростаюча плінність кадрів пояснюється низкою існуючих проблем, серед яких найвагомішими є такі, як мізерна заробітна плата, невирішення житлового питання, незадовільне матеріально-технічне забезпечення (особливо в сільській місцевості), надмірна професійна навантаженість тощо, що негативно відбивається на якості профілактичної діяльності особового складу дільничних інспекторів.

Як видно, у системі детермінант сімейно-побутових насильницьких злочинів існують різні види сімейно-побутових конфліктів, які можна об'єднати за змістом, мотивацією, часом існування, накалом емоцій. Цей висновок підтверджується матеріалами практики. За результатами проведеного дослідження переважна більшість опитаних дільничних інспекторів (72,3%) першопричиною розглядуваних злочинів назвали сталу конфліктну ситуацію (тобто довготривалий напружений стан міжособистісних стосунків), що виникає й існує внаслідок постійно повторюваних і відразу остаточно нерозв'язаних конфліктних взаємодій [2, с. 12]. І лише 28,1% респондентів основною детермінантою названої категорії злочинів вважають періодичну й одноразову конфліктну ситуації, для яких характерно відповідно періодичне загострення напружених конфліктних взаємин чи одноразове вибухове зіткнення між конфліктуючими сторонами [3, с. 8].

Таким чином, називаючи основним джерелом тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я членів сім'ї саме сталу криміногенну ситуацію, вагома частина дільничних інспекторів фактично визнає низьку результативність здійснюваних ними профілактичних заходів. Цей стан конфліктних взаємин є найбільш суспільно небезпечним, відзначається найвищим ступенем загострення особистої неприязні, відчуттям безкарності за звичну протиправну поведінку з боку винних осіб. Подальший розвиток міжособистісного протистояння, як правило, призводить до вчинення тяжких злочинів.

На наш погляд, при проведенні спеціально-кримінологічного попередження пріоритет має надаватися профілактичним заходам. Їх головна

мета – завчасне відвернення криміногенно небезпечних явищ у сімейно-побутовому середовищі, своєчасна нейтралізація, а по можливості й усунення першопричин конфліктності. На необхідність раннього запобігання сімейно-побутової конфліктності звертали увагу А. В. Пашковська [10, с. 64], В. С. Туляков [11, с. 28] та інші науковці. Прикро констатувати, але отримані нами результати дають змогу зробити висновок, що профілактика подібних конфліктів на сьогодні провадиться на низькому рівні.

Зазначена діяльність дільничних інспекторів міліції розпочинається з визначення кола осіб, які потребують профілактичного втручання. Для встановлення конфліктуючих сімей та окремих осіб з антигромадською поведінкою в сімейно-побутовій сфері необхідно систематично вивчати, аналізувати й узагальнювати відповідну інформацію. Головним її джерелом (за нашими матеріалами) для переважної більшості опитаних дільничних інспекторів (74,6%) служать відповідні заяви й повідомлення, що надходять від потерпілих, їхніх дітей і найближчих родичів; 25,4% респондентів таку інформацію одержують у вигляді повідомлень і скарг від сусідів та інших осіб. Подібне завужене використання можливих каналів отримання інформації про сімейні кризи не виправдано зменшує можливості по їх виявленню.

Незадовільно здійснюються поквартирні й домові обходи, під час яких дільничні інспектори міліції можуть безпосередньо виявити конфліктуючі сім'ї та окремих сімейних бешкетників, отримати повідомлення від сімейно-побутового оточення (родичів, сусідів, друзів, працівників по побутово-комунальному обслуговуванню). Враховуючи, що значна частина напружених сімейно-побутових взаємин має латентний характер, дуже важливо при встановленні їх осередка тісно взаємодіяти з іншими правоохоронними органами, закладами охорони здоров'я, громадськістю. У процесі такої співпраці постійно має здійснюватися обмін кримінологічною інформацією, а також відповідні звірки щодо встановлення окремих фактів протиправної поведінки зазначеної категорії осіб.

Сигнали про наявність гострої сімейної кризи, за ствердженням 70,7% працівників міліції, надходять в усній формі. Про отримання заяв і скарг у письмовій формі відзначили 20,7% анкетованих. На анонімність походження таких скарг (як в усній, так і в письмовій формі) вказали 8,6% дільничних інспекторів. Безумовно, усна форма сповіщення про небезпечний розвиток конфліктних стосунків є найзручнішою і найбільш оперативною. Проте через формальний підхід до розгляду подібних заяв з боку деяких дільничних інспекторів міліції та зайняття позиції вичікування до того часу, коли з'являться законні підстави для притягнення винних до встановленої відповідальності, у більшості випадків такі повідомлення залишаються без реагування. За словами Г.Г.Мошака, серед певної частини дільничних інспекторів, особливо у сільській

місцевості, побутує думка про те, що сварки і навіть бійки між подружжям – явище життєве й буденне, а тому краще в них не втручатися [8, с. 51].

Стосовно періодичності надходження тривожних сигналів більшість респондентів (63,5%) зауважили, що вони їх одержують досить часто: «щотижнево», «кілька разів на тиждень», «щоденно». Даний факт свідчить як про загострення сімейно-побутової конфліктності в цілому по регіоні, так і про низьку ефективність профілактичної роботи в кожному конкретному випадку. Інша частина (36,4%) опитаних вважають, що такі повідомлення надходять значно рідше.

Важливою умовою здійснення запобіжних заходів є постановка на профілактичний облік конфліктуючих сімей та окремих правопорушників. За нашими даними 53,7% опитаних дільничих інспекторів міліції вважають, що на такий облік ставиться близько третини конфліктуючих. Інші (46,3%) переконані в тому, що на обліку перебувають до половини всіх конфліктуючих сімей та окремих осіб. Подібна тенденція є досить тривожною і потребує негайних змін. Від повноти виявлення і постановки на відповідний облік осіб з антигромадською поведінкою у сімейно-побутовій сфері залежить недопущення переростання у майбутньому їх систематичних протиправних дій у вчинення тяжких насильницьких злочинів. З цієї причини кожна сім'я, у якій конфліктні зіткнення мають тривалий, яскраво виражений протиправний характер і створюють очевидну небезпеку переростання у вчинення тяжких насильницьких злочинів, повинна бути обов'язково поставлена на профілактичний облік.

На різних етапах протиправного розвитку сімейно-побутових конфліктів застосовують різноманітні заходи попереджувального впливу. При вчиненні перших актів антигромадської поведінки позитивні результати можуть дати заходи виховного впливу, зокрема проведення профілактичної бесіди. Нами встановлено, що активно застосовують указаний засіб випередження 79,2% дільничих інспекторів. Під час спілкування з окремими особами з'ясовується мотивація конфліктного протистояння, вивчається негативний вплив мікросередовища, робиться все можливе для зняття психологічної напруги та примирення сторін. Важливо досягти переорієнтації антисуспільних настанов особистості, змінити стереотип її протиправної поведінки, розглянути конструктивні моделі вирішення сімейно-побутових протиріч. Для забезпечення повноти й результативності виховного впливу профілактичних бесід до їх проведення бажано залучати психологів, педагогів, лікарів-наркологів, осіб, які користуються відповідним авторитетом в очах правопорушника. Слід пам'ятати, що будь-який сімейний бешкетник – це окрема особистість з неповторюваними рисами характеру і формами поведінки, а тому без забезпечення індивідуального підходу в цій роботі не варто сподіватися на позитивні результати.

Вагомим недоліком таких бесід, за словами Н.П. Мишляєва, є зведення їх до загальних нотацій, абстрактних побажань і попередження про можливу відповідальність [9, с. 25]. Дільничі інспектори міліції, виходячи із реальних результатів такого переконання, мають чітко спрогнозувати подальші варіанти поведінки правопорушників, а для забезпечення ефективності попереджувальної діяльності їм належить чітко дотримуватися принципу послідовності її проведення. Тому у випадках безрезультативності виховного впливу на антигромадську поведінку конфліктуючих осіб доречно застосувати заходи адміністративного впливу (так вважають 15,7% респондентів). Щодо осіб, які постійно вчиняють сварки, бійки на сімейно-побутовому ґрунті, виноситься офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки, яке оформляється відповідним протоколом [5, с. 12]. За порушення громадського порядку на побутових хуліганів накладаються адміністративні стягнення. Відомо, що зловживання спиртними напоями загострює конфліктну ситуацію і сприяє застосуванню сили. Тому уникнути рецидиву сімейно-побутових зіткнень не вдається. Добровільне проходження лікування від хронічного алкоголізму, а в разі відмови або ухилення – збирання дільничим інспектором матеріалів для подальшої постановки питання про проходження його у примусовому порядку – значною мірою сприяло б нейтралізації сімейно-побутових конфліктів. Прикро констатувати, але лише 3,2% респондентів визнали, що проводять цю важливу роботу. А це з огляду на масштаби цього явища – просто мізерний показник. Близько 2,0% працівників міліції вважають виправданим такий превентивний захід, як притягнення до кримінальної відповідальності сімейно-побутових правопорушників за побої й мордування, погрози вбивством, заподіяння легких тілесних ушкоджень, хуліганські дії тощо.

Будь-яка робота, у тому числі й профілактична, вимірюється затратами часу на її виконання. Нами з'ясовано, що 60,7% анкетованих витрачають до половини робочого часу тільки на розв'язання гострих сімейних криз, 39,3% визнали, що профілактична робота займає у них незначну частину робочого часу. На нашу думку, оскільки проведення профілактики сімейно-побутових насильницьких злочинів в основному покладено на службу дільничих інспекторів міліції, для досягнення позитивних результатів необхідно більшу частину робочого часу використовувати на її виконання. Як зауважили 22,1% працівників, першим кроком у досягненні цієї мети повинно бути звільнення від обов'язків, безпосередньо не пов'язаних з роботою на підвідомчій адміністративній дільниці. Непоодинокі випадки, коли дільничих інспекторів міліції залучають до виконання різних заходів і доручень, що не входять у перелік їх безпосередніх обов'язків. Вважаємо, що попри всі складнощі з кадровим забезпеченням органів міліції, необхідно уникати відволікання інспекторів від виконання профілактичної роботи, бо це негативно впливає на її якість.

Для вдосконалення системи профілактичних заходів розглядуваної категорії злочинів 13,8% респондентів вважають за необхідне більш активно залучати до цієї роботи громадськість. Громадські формування можуть бути створені з ініціативи останньої як асоціації зведені загони, спеціалізовані групи сприяння міліції [4, с. 1]. Основним їх завданням є: а) надання допомоги органам внутрішніх справ у забезпеченні громадського порядку і безпеки; б) запобігання адміністративним проступкам і злочинам; в) інформування органів і підрозділів внутрішніх справ про вчинені або ті, що готуються, злочини; г) сприяння органам внутрішніх справ у виявленні й розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили та ін. [4, с. 4]. Повсякденна оперативна діяльність таких формувань організовується, спрямовується і контролюється відповідними підрозділами внутрішніх справ. Координувати їх діяльність належить місцевим державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування [4, с. 1].

Крім цього повинна провадитися як слід організована тривала робота по підвищенню правосвідомості членів сімейно-побутового оточення, по створенню атмосфери нетерпимості до фактів побутового хуліганства, пияцтва та наркоманії.

Покращити матеріально-технічне забезпечення особового складу запропонувало 12,2% опитаних.

Звертає на себе увагу той факт, що жоден із респондентів не запропонував здійснювати віктимологічну профілактику. Ми переконані в обов'язковості проведення профілактичної роботи серед імовірних потерпілих, оскільки тяжкі насильницькі злочини належать до тих, де віктимний чинник найбільш очевидний, як зазначали О.Є. Михайлов, В.Р. Лихолоб [7, с. 50] та ін.

Таким чином, підводячи підсумок нашого дослідження, необхідно зазначити, що службі дільничих інспекторів міліції під силу значно знизити кількість навмисних убивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються в сімейно-побутовій сфері. Для цього перш за все необхідно суттєво покращити якість профілактичної роботи шляхом викорінення суто формального до неї підходу деяких співробітників, посилення контролю з боку керівництва Органів внутрішніх справ, налагодження чіткої взаємодії з іншими правоохоронними органами, державними установами, органами влади, громадськістю. Пріоритет має надаватися профілактиці випередження, з тим щоб на початкових етапах конфліктних зіткнень цілеспрямовано корегувати антигромадську поведінку сімейних бешкетників та віктимну поведінку потерпілих з метою недопущення переростання конфліктних взаємин у кримінальні ексцеси. Заходи профілактичного впливу повинні бути послідовні, систематичні й диференційовані.

Список літератури: 1. Голина В.В. Злочинності – організовану протидію. – Харків: Рубікон, 1998. – 128 с. 2. Голина В.В. Криминологическая характеристика и

предупреждение умышленных убийств и тяжких телесных повреждений // Сб. науч. тр. – Минск, 1992. – с.10-19. 3. *Голіна В.В.* Попередження тяжких насильницьких злочинів проти життя й здоров'я особи: Навч. посібник. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 1997. – 52 с. 4. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. // Офіц. вісн. – 2000. – № 30. – Ст. 242. – С. 1-12 5. Інструкція з організації роботи дільничого інспектора міліції № 802 від 14.10.1999. – К.: МВС України, 15 с. 6. Кримінологія: Особлива частина: Навч. посібник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти / За ред. *І.М.Даньшина*. – Харків: Право, 1999. – 232 с. 7. *Михайлов О.Є., Лихолоб В.Г.* Профілактика насильствених злочинів органами внутрішніх справ: Навч. посібник. – К.: Укр. акад. внутр. справ, 1993. – 68 с. 8. *Мошак Г.Г.* Предупреждение убийств в быту // Соц. законность. – 1988. – № 3. – С.51 – 54. 9. *Мышляев Н.П.* Работа участкового инспектора милиции по предупреждению преступлений в сфере семейно-бытовых отношений: Учеб. пособие. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1987. – 40 с. 10. *Пашковская А.В.* Предупреждение бытовых конфликтов как мера ранней профилактики преступлений // Вестн. МГУ: Сер. Право, 1985. – № 6. – С. 63-69. 11. *Туляков В.С.* О ранней профилактике некоторых насильственных преступлений // Сов. юстиция. – 1986. – № 7. – С.27, 28.

Надійшла до редакції 26.10.2000 р.